

Міністерство освіти і науки України
Херсонський державний університет
Кафедра романо-германських мов

О.В. Федоров
О.Г. Антонова
А.І. Глущук

ЛАТИНСЬКА МОВА

Навчально-методичні рекомендації для студентів денної та заочної форм
навчання

Інституту іноземної філології

Навчально-методичні рекомендації «Латинська мова» для студентів I курсу денної та заочної форм навчання інституту іноземної філології.

УКЛАДАЧІ: Федоров О.В. – викладач кафедри романо-германських мов
Антонова О.Г. – викладач кафедри романо-германських мов
Глуцук А.І. – викладач кафедри романо-германських мов

РЕЦЕНЗЕНТ: Руденко Л.М – доктор філологічних наук, професор

Розглянуто на засіданні навчально-методичної комісії інституту іноземної філології

Протокол №4 від 16.01.2008р

Схвалено науково-методичною радою університету

Протокол №1 від 24.01.2008р

Рекомендовано до друку

Вченою радою університету

Протокол №7 від 3.03.2008р

ВСТУП

Латинська мова — це мова латинів, давніх жителів Лація (Latium), які на початку I тисячоліття заселяли невелику область Центральної Італії. На межі Лація і Етрурії, над річкою Тібр, поряд з областю сабінів, був розташований Рим — політичний центр Лація. З римською общиною об'єдналися сабіни, а також північні сусіди римлян — етруски. Таким чином, до складу римської общини входили різні племена, однак мова залишалася латинською. Пізніше Рим покорив Грецію, Галлію, частину Піренейського півострова, Північну Африку, Єгипет, Малу Азію та ін. Латинська мова вийшла за межі Апенінського півострова і поширилася у Західній Європі.

Піднесення самого Риму і його матеріальної культури не створювало сприятливих умов для збереження старовинних пам'яток. Найдавніший латинський текст знайдений був 1871 р. не в Римі, а в Пренесте. Це напис на золотій застібці (Пренестська застібка), яка датується, згідно з археологічними даними, кінцем VII ст. до н. е. З VI-IV ст. до н. е. відомі лише окремі написи, зазвичай, на металі, камені, мармурі, кераміці. Написів з III-II ст. до н. е. знайдено небагато і переважно поза Римом. Але й ці нечисленні пам'ятки дають змогу встановити ряд важливих процесів в історії латинської мови та її поширенні на території Італії. Цікавими є написи кінця III—початку II ст. до н. е. Це надгробні написи родини Сціпіонів, декрет Емілія Павла з 189 р. до н. е. і послання консулів з повідомленням про рішення сенату від 7 жовтня 186 р. до н. е. щодо культу Вакха. З I ст. до н. е. збереглося вже багато написів, які сягають епохи Римської Імперії й охоплюють майже всі провінції.

Друга половина III ст. і, зокрема, II ст. до н. е. — це період становлення літературної латинської мови (архаїчної латини). З літератури цього періоду збереглися комедії Плавта (бл. 250-184 рр. до н. е.), Теренція (185-159 рр. до н. е.) і сільськогосподарський трактат Катона Старшого (234-149 рр. до н. е.). Твори інших авторів дійшли до нас тільки у фрагментах. Певне значення в становленні літературної мови мала діяльність поета Еннія (239-169 рр. до н. е.) та його літературних послідовників.

Літературна мова I ст. до н. е. — це класична латина («золота» латина), багата науково-філософською, політичною та технічною термінологією. Саме в цей час латинська мова досягає найвищого рівня в творах Гая Юлія Цезаря (бл. 100-44 рр. до н. е.), Марка Туллія Ціцерона (106-43 рр. до н. е.), Публія Вергілія Марона (70—19 рр. до н. е.), Квінта Горація Флакка (65-8 рр. до н. е.), Публія Овідія Назона (43 рр. до н. е.— бл. 18 р. н. е.) та інших римських письменників.

Перший великий граматичний трактат республіканського періоду «Про латинську мову» належить Марку Теренцію Варрону (116—27 рр. до н. е.). Від інших граматичних творів того періоду збереглися тільки фрагменти. Граматик I ст. н. е. Квінт Ремій Палемон поклав в основу граматичного вчення мову письменників класичного періоду. В його «Граматичці» висвітлена морфологічна система класичної латини і встановлені правила орфографії. Римські грамматики другої половини I ст.—II ст. н. е. приділяють велику увагу питанням специфіки розвитку латинської мови, подають відомості про її історію. Граматики того періоду, зокрема Пліній Старший, Квінт Теренцій Скавр, Велій Лонг, Флавій Капр та ін., зробили значний внесок у розвиток римської граматичної науки. Граматика латинської мови стала предметом докладнішого вивчення аж у IV ст. н. е. Це граматичні твори Харісія, Діомеда, Досіфея, Доната тощо. З V ст. н. е. відомий граматичний твір Консентія.

Дуже важливий для історії латинської мови матеріал встановлюється за допомогою порівняльно-історичного методу, що стало можливим лише в XIX ст. з розвитком історичного мовознавства.

З розпадом античного суспільства, падінням Римської імперії (476 р.) і формуванням нових народів латинська народно-розмовна мова (*sermo vulgatis*) дає початок романським мовам: італійській, французькій, іспанській, португальській, румунській та ін. Хоча у той час латинська мова перестала служити засобом спілкування певного народу загалом, але продовжувала зберігатися як письмова — мова науки, частково літератури й офіційних

актів. У такій функції латинська мова вийшла далеко за межі колишньої Римської імперії.

В епоху Відродження (XIV-XVI ст.) латина стає міжнародною мовою науки та дипломатії, шкільним предметом. До XVIII с. майже всі наукові твори писалися нею. Для прикладу слід навести імена деяких вчених: Еразм з Роттердаму (1469-1536) в Голландії, Микола Коперник (1473-1543) у Польщі, Томас Мор (1478-1535) і Френсіс Бекон (1561-1626) в Англії, Томмазо Кампанелла (1568-1639) в Італії, голландський філософ Бенедикт Спіноза (1632-1677), англійський фізик, астроном і математик Ісаак Ньютон (1642-1727), Феофан Прокопович (1681-1736) та ін.

Соціально-політичні, філологічні, математичні, технічні, медичні, юридичні та інші наукові терміни переважно латинського походження. Це стосується багатьох європейських мов, зокрема української. Наприклад: абітурієнт, автор, адаптація, адвокат, акт, активний, акція, амбулаторія, армія, артист, аспірант, атестат, аудиторія, гонорар, демонстрація, дефект, диктант, диктатура, директор, доктор, доцент, екзамен, ефект, імперія, інспектор, інститут, інструмент, комісія, компроміс, конгрес, консіліум, конституція, консультація, конференція, корпус, косинус, культура, лабораторія, легальний, лектор, лекція, ліберал, лінія, література, мінус, нотаріус, об'єкт, партія, пасивний, плюс, позиція, прогрес, пролетаріат, професор, процес, реалізм, регрес, рекламація, ректор, республіка, реформа, санаторій, синус, соліст, студент, суб'єкт, трансляція, університет, факультет, федерація, фінал та ін.

Латинська мова поряд з цілим рядом мов (індійськими, іранськими, балтійськими, слов'янськими, германськими, вірменською, албанською, грецькою тощо) належить до сім'ї індоєвропейських мов і досі служить джерелом творення наукової і технічної термінології.

Латинська мова необхідна філологові при вивченні античної і середньовічної літератури, мовознавства, зокрема історичної граматики індоєвропейських мов. Латинська мова дуже потрібна філологам, які проводять наукові

дослідження. Глибоко і ґрунтовно розуміти рідну мову неможливо без знання латинської мови. А хто хоче ґрунтовніше ознайомитися з європейською культурою, мусить пізнати її джерело, тобто античну культуру.

Латинський алфавіт (Abecedarium latinum)

Літери	Назви літер	Вимова
А а	а	[a]

B b	бе	[б]
C c	це	[к] [ц] перед і, е, ае, ое, у
D d	де	[д]
E e	е	[е]
F f	еф	[ф]
G g	ге	[г]
H h	га (ха)	[г] [х]
I i	і	[і] [й]
J j	йот	[й]
K k	ка	[к]
L l	ель	[ль]
M m	ем	[м]
N n	ен	[н]
O o	о	[о]
P p	пе	[п]
Q q	ку	[к]
R r	ер	[р]
S s	ес	[с], [з] між голосними
T t	те	[т], [ц] в сполученні ті перед голосними
U u	у	[у], [в] в сполученнях qu, su, ngu перед голосними
V v	ве	[в]
W w	дубль ве	[в]
X x	ікс	[кс] [гз]
Y y	іпсилон	[і]
Z z	зета	[з] [ц] [дз]

Правила читання

Голосні (vocales)

У латинському алфавіті букви «а», «е», «і», «о», «и», «у» означають голосні — так звані монофтонги (одноголосні). Букви «а», «е», «о» вимовляються як і їх українські аналоги. Буква «и» якщо знаходиться у буквосполученнях ngu, qu, su читається як «в», наприклад *lingua*(лінгва) – мова, *sanguis*(сангвін) –

кров. В усіх інших випадках читається як українська «у»: casus(казус) - відмінок, cigare(кураре) – лікувати.

Буква «і» служить для позначення голосного та приголосного звуків. Як приголосний звук «і» вимовляється на початку слів, складів перед голосними, а також всередині слів між двома голосними, наприклад: iodum (йодум) — йод, ianua (януа) — двері, maior (майор) — більший. У всіх інших випадках вимовляється як «і» (голосний), наприклад, inopinabilis (інопінабіліс) — несподіваний, iniucundus (інюкундус) — неприємний, infideliter (інфіделітер) — несумлінно.

Буква «у» (грецьке іпсилон) вживається у словах грецького походження. Вона вимовляється як українське «і», у зв'язку з відсутністю у рідній мові відповідного звука. Наприклад: pyramis (піраміс) — піраміда, symbolum (сімболюм) — символ, syllaba (сілляба) — склад.

Дифтонги

Крім монофтонгів (одноголосних) у латинській мові є дифтонги (diphthongi), тобто сполучення двох різних голосних, які читаються як один склад. В латинській мові є два дифтонги: au, eu.

Дифтонг «au» вимовляється як у рідній мові ау, «eu» — еу. Наприклад: aurum (аурум) — золото, autumnus (аутумнус) — осінь; Europa (Еуропа) — Європа, neutralis (неутраліс) — нейтральний, середній.

Диграфи

Диграфи – це дві голосні букви, які дають один звук. В латинській мові є два диграфи – ae та oe, які читаються як українське «е», наприклад maeror(мерор) - журба, aestas(естас) – літо, жара, roena(пена) – покарання.

Буквосполучення «ae», «oe» іноді читають як два звуки. Тоді на другому компоненті стоїть знак розділу (••) або часокількісний знак (-). Наприклад: aēr (аер) — повітря, poēta (поета) — поет.

Приголосні (consonantes)

Літери b, d, f, g, k, m, n, v – завжди читаються так як зазначено в таблиці алфавіту.

В класичний період «с» у всіх положеннях читалося як «к». Наприклад: *dicere* (дікере) — говорити, *sega* (кера) — віск, *caelamen* (келямен) — різьба, *cito* (кіто) — швидко, *scribo* (скрібо) — пишу, *nunc* (нунк) — тепер, *cancer* (канкер) — рак, *cytus* (кітус) — клітина і т. п. Але вже у IV-V ст. н. е. спостерігається читання «с» перед звуками «е» (ae, oe), «і» (у) як українське «ц». У всіх інших випадках «с» відображало звук «к», як у класичний період. Наприклад: *dicere* (діцере), *sega* (цера), *caelamen* (целямен), *cito* (ціто), *cancer* (канцер), *cytus* (цітус) та ін.

Буква «l» (ель) у класичній латині позначала палатальний (м'який) звук у положенні перед «і» та в групі «ll»; велярний (українське тверде «л») у всіх інших випадках. Наприклад: *limen* (лімен) — поріг, *littera* (літтера) — буква, *ille* (ілле) — той, *localis* (локаліс) — місцевий, *lacus* (лакус) — озеро, *lumen* (лумен) — світло, *lepus* (лепус) — заєць та ін. Водночас «l» традиційно читається м'яко («ль»).

Буква «s» позначала український звук «с». Зараз у навчальній практиці «s» в інтервокальному положенні читається «z», а в усіх інших випадках «s». Наприклад: *usus* (узус) — вживання, практика, *asinus* (азінус) — осел.

У класичній латині буква «t» у всіх положеннях читалася «т», при традиційному читанні «ti» читається «ці» перед голосним, але при умові, що перед «t» нема букв «s», «t», «x». Наприклад: *natio* (націо) — нація, народ, *ratio* (раціо) — розум, глузд, але *ostium* (остіум) — отвір, гирло, *mixtio* (мікстіо) — змішування, *Attius* (Аттіус) — Аттій.

Буква «x» може читатись «кс», наприклад: *mixtio* (мікстіо) — змішування; або «кз», наприклад: *exercitus* (екзерцітус) — військо.

Буква «z» іноді читається «ц»: *zincum* (цінкум) — цинк, *influenza* (інфлюенца) — грип.

Буквосполучення

«Ngu» перед наступним голосним вимовляється як «нгв», а перед наступним приголосним — як «нгу»: *lingua* (лінгва) — мова, *sanguis* (сангвіс) — кров, але *lingula* (лінгуля) — язичок.

«Q» вживається тільки у сполученні з «u» і вимовляється «кв»: *aqua* (аква) — вода, *equus* (еквус) — кінь, *quattuor* (кваттуор) — чотири.

«Su» читається як «св», якщо після нього стоїть голосний, який становить з ним один склад, і як «су», якщо не становить з ним одного складу: *suavis* (свавіс) — приємний, *suadeo* (свадео) — раджу, *suesco* (свеско) — звикаю, але *suus* (суус) — свій.

Ch читається — х: *schola* (схоля) — школа,

Ph — ф: *phosphorus* (фосфорус) — фосфор,

Rh — р: *rhetor* (ретор) — ритор,

Th — т: *theatrum* (театрум)—театр.

Буквосполучення, у яких виступає «h», вживаються у словах, як правило, запозичених зі старогрецької мови.

У інскрипціях, папірусових згортках, у книгах римляни писали великими буквами; у записах, листах, різних документах — малими. В останньому випадку велика буква виступала на початку речення, а також у власних іменах, похідних словах від власних імен — прикметниках, прислівниках: *lingua Latina* (латинська мова), *Latine* (по-латині), *populus Romanus* (римський народ).

З великої букви у латинській мові також пишуться назви народів, місяців: *Galli* (галли), *Belgae* (бельги), *Ianuaris* (січень).

Довгота та короткість.

В латинській мові голосні звуки бувають довгими чи короткими. Довгий звук позначається рисочкою зверху (*ē, ā, ī*), короткий – галочкою (*ĭ, ĕ*). Від довготи звука залежить правильність постановки наголосу в слові, а також деколи розпізнаються граматичні форми та категорії. Наприклад: короткий *ĕ* в

дієслові *scribĕre*, вказує на те, що воно належить до III дієвідміни, а довгий *ē* в дієслові *vidĕre* – II.

Є три правила довготи та короткості звуків:

- дифтонги і диграфи завжди довгі;
- голосний звук завжди короткий перед іншим голосним або перед *h*;
- голосний завжди довгий перед групою приголосних або перед *x* та *z*.

Наголос.

Щоб вміти правильно читати ми повинні знати правила постановки наголосу.

- наголос ніколи не падає на останній склад та далі третього складу від кінця;
- в двоскладових словах завжди падає на перший склад;
- в багатоскладових словах наголос падає на передостанній склад, якщо він довгий;
- якщо передостанній склад короткий, то наголос переноситься на третій склад від кінця.

Вправи.

1. Прочитайте:

Aquarium, auditorium, decanus, rector, professor, lector, inspector, imperator, provincia, magister, praesens, dens, gangraena, auctor, aër, poëta, poëma, pyramis, canalis, curatio, corona, cuprum, medicus, oculus, processus, hygiēna, linea. vasa, lingua, operatio, dosis, bestia, musculus, legatus, primus, novus, doctus, epistola, exemplum, factum, filius, potentia, noster, terra, victor, humanus, brevis, fortuna, imperium, studium, consul, legatio, locus, murus, declinatio, magistrates, plebs, portus, publicus, sensus, signum, philosophus, competens, umbra, opinio, solus, grammaticus, orthographia, probare, gratulare, princeps, sententia, iustitia, institutum, nominare, consulere, scaenicus, abstinentia, cognomen, geometria, principatus, status, administrate, elegantia, materia, scholasticus, psychologia, corpus, rhythmicus, exemplar, absurdus, effectus, labyrinthus, monolithus, stipendium, studeo, dysenteria, amorphus, elementum, dosis, disciplina, membrana, periodus, criticus, littera, oleum, argentum, ferrum, murus, metallum,

numerus, luna, herbarium, chorus, rhetor, doctor, dictator, triumphus, rhythmus, harmonia, video, cultura, officialis, pactum, incognitus, docens, conflictus, discussio, codex, casus, historia, arena, natio, constitutio, distantia, dissertatio, declaratio, imitatio, maximus, minimus, praesidium, consilium, minister, orator, censura, collega, circulus, tribunal, secretarius, inspector, dictator, Caesar, Cicero, rosa, ratio, ego, mater, nomen, argumentum, domus, zona, charta, oratio, Italia, Graecia, Britannia, Valerius, Iulia, Marcus, Augustus, Sicilia.

2. Поставте знак наголосу в таких словах:

Vacuum, verticalis, digressio, disputare, examinare, declamatio, dictatura, deformatio, illusio, classicus, minimus, navigatio, obligatio, pigmentum, repressio, receptum, occasio, accentus, obiectum, respublica, director, excursio, industria, manifestus, semestris, traditio, auctoritas, depressio, inductio, discriminatio, inertia, memorandum, observare, agitatio, oppositio, congressus, lectio, assistens, aspectus, demonstratio, debitor, complexus, compressio, constituere, conspectus, constructio, corona, deponere, dominatio, observare, actio, adoptare, affectus, antiquus, apparatus, arena, auditor, citharista, collegium, colloquium, colonia, columna, communis, condicio.

Іменник (Nomen Substantivum)

Латинська мова за граматичною структурою належить до синтетичних або флективних мов. Граматичний зв'язок слів у реченні здійснюється за допомогою зміни форми слова (за відмінками). Зміна форми слова відбувається шляхом додавання до кореня суфіксів і закінчень. Закінчення є різними залежно від частин мови, відміни, відмінків тощо.

Іменник у латинській, як і у рідній мові, має граматичні категорії: рід, число, відмінок, відміну.

Роди (Genera)

У латинській мові, як і у рідній, — три роди: Genus masculinum — чоловічий рід; Genus femininum — жіночий рід; Genus neutrum — середній рід.

У словниках рід позначається початковою буквою: "m" — чоловічий, "f" — жіночий, "n" — середній.

Рід іменника може визначатися статтю людей або тварин. Іменники переважно відносяться до граматичного роду з огляду на те, що вони належать до певної семантичної категорії.

Є деякі характеристики, які визначають рід іменників:

чоловічого роду, крім осіб і тварин чоловічої статі, є назви вітрів, народів, місяців і, найчастіше, рік: *libis* (південно-західний вітер), *Paeligni* (пелігни), *Iulius* (липень), *Rhodanus* (Родан);

жіночого роду, крім назв людей і тварин жіночої статі, назви дерев, міст, країн, островів: *quercus* (дуб), *Corinthus* (Корінф), *Aegyptus* (Єгипет), *Samos* (Самос).

Деякі іменники, які означають людей і тварин, можуть бути і чоловічого і жіночого роду (*genus commune*): *civis* — m, (громадянин, громадянка), *comes* — t, (супутник, супутниця), *aquila* — m,f (орел), *canis* — m,f (собака). Рід в латинській та українській мовах співпадають не завжди

Числа (Numeri)

У латинській мові два числа: 1) *numerus singularis* (однина), 2) *numerus pluralis* (множина). Двоїни (*dualis*) у латинській мові не було, хоча трапляються деякі слова у двоїні: *duo* (два), *ambo* (обидва).

Деякі іменники у латинській мові вживаються тільки в однині (*substantiva singularia tantum*). Це головним чином:

- 1) абстрактні іменники: *scientia* (знання), *valetudo* (здоров'я), *veritas* (правда);
- 2) іменники, що називають матеріал, з якого щось виготовлено: *ferrum* (залізо), *aurum* (золото) або рідину — *mulsum* (вино з медом);
- 3) власні імена: *Roma*, *Italia*, *Iuppiter* та ін.

У латинській мові зустрічаються також іменники, які вживаються тільки у множині (*substantiva pluralia tantum*):

- 1) назви людей — *liberi* (діти), *posterī* (нащадки), *maiores* (предки);
 - 2) назви предметів, які складаються з двох або більше частин — *arma* (зброя), *scalae* (драбина), *reliquiae* (рештки);
 - 3) географічні назви: *Athenae* (Афіни), *Thebae* (Фіви), *Alpes* (Альпи);
 - 4) основні числа місяця, назви свят, розваг; *Kalendae* (перший день місяця), *Saturnalia* (свято на честь Сатурна), *puertiae* (весілля), *epulae* (бенкет).
- Слід зазначити, що *substantiva singularia tantum* та *substantiva pluralia tantum* в латинській та українській мовах, як і рід іменників, співпадають не завжди.

Відмінки (Causus)

У латинській мові шість відмінків:

1. *Causus nominativus* — називний (хто? що?).
2. *Causus genetivus* — родовий (кого? чого? чий? чия? чие?).
3. *Causus dativus* — давальний (кому? чому?).
4. *Causus accusativus* — знахідний (кого? що?).
5. *Causus ablativus* — орудний (ким? чим? де? коли? від чого?).
6. *Causus vocativus* — клична форма.

Ablativus, крім власної функції "віддільного" відмінка, виконує функцію орудного (*instrumentalis*) і місцевого (*locativus*).

Nominativus і *vocativus* — прямі відмінки (*causus recti*), *genetivus*, *dativus*, *accusativus*, *ablativus* — непрямі відмінки (*causus obliqui*).

Відміна іменників (Declinatio)

У латинській мові є п'ять відмін іменників. Іменники I і V відмін — переважно жіночого роду, II і IV відмін — чоловічого і середнього; до III відміни належать іменники всіх трьох родів — чоловічого, жіночого, середнього.

Іменники слід заучувати в двох відмінках (як записано у словниках); *nominativus singularis*, який показує рід іменника, і *genetivus singularis*, що показує, до якої відміни належить іменник. Щоб визначити відміну іменника

та вміти правильно провідміняти його, потрібно знати всі закінчення *genetivus singularis*:

Declinatio	Genetivus singularis		
I	-ae	Herba, ae, f	трава
II	-i	Equus, i, m	кінь
		Folium, i, n	листок
III	-is	Homo, inis, m	людина
		Radix, icis, f	корінь
		Corpus, oris n	тіло
IV	-us	Fructus, us, n	плід
		Cornu, us, n	ріг
V	-ei	Facies, ei, f	лице

Часто внаслідок дії фонетичних законів основа іменника зазнавала у відмінкових формах деяких видозмін, і через це у ряді відмінків тепер чітко не виокремлюється. Тому практичною ознакою для встановлення відміни може служити форма *gen. sing.* Звідси правило: основу іменника знаходимо, відкинувши закінчення в *gen. sing.* Це практична вказівка для визначення незмінної частини іменника.

Перша відміна (Declinatio prima)

До I відміни належать іменники жіночого роду, які закінчуються в називному відмінку однини на -a, в родовому — на -ae. Наприклад: *silva, ae (f)* — ліс, *Stella, ae (f)* — зірка, *gutta, ae (f)* — крапля, *rosa, ae (f)* — троянда. Сюди належать іменники чоловічого роду на означення традиційно чоловічих професій: *nauta, ae (m)*—моряк, *poeta, ae (m)* — поет, *agricola, ae (m)* — землероб, *pirata, ae (m)* — пірат, *collega, ae (m)* — колега та ін. До цієї ж

відміни входять етроніми, які також є чоловічого роду: *Persa*, ae (m) — перс, *Scytha*, ae (m) — скіф, *Celta*, ae (m) — кельт тощо, та іменники що означають середовище мешкання: *aquicola*, ae, (m) – той, що мешкає в воді та ін..

Усі іменники I відміни жіночого і чоловічого родів відмінюються однаково.

Зразки відмінювання

SINGULARIS

Nom.	<i>Stella</i> (f) (зірка)	<i>silva</i> (f) (ліс)	<i>nauta</i> (m) (моряк)	<i>Scytha</i> (m) (скіф)
Gen.	<i>stell-ae</i>	<i>silv-ae</i>	<i>naut-ae</i>	<i>Scyth-ae</i>
Dat.	<i>stell-ae</i>	<i>silv-ae</i>	<i>naut-ae</i>	<i>Scyth-ae</i>
Ace.	<i>stell-am</i>	<i>silv-am</i>	<i>naut-am</i>	<i>Scyth-am</i>
Abl.	<i>stell-a</i>	<i>silv-a</i>	<i>naut-a</i>	<i>Scyth-a</i>

PLURALIS

Nom.	<i>stell-ae</i>	<i>silv-ae</i>	<i>naut-ae</i>	<i>Scyth-ae</i>
Gen.	<i>stell-arum</i>	<i>silv-arum</i>	<i>naut-arum</i>	<i>Scyth-arum</i>
Dat.	<i>stell-is</i>	<i>silv-is</i>	<i>naut-is</i>	<i>Scyth-is</i>
Ace.	<i>stell-as</i>	<i>silv-as</i>	<i>naut-as</i>	<i>Scyth-as</i>
Abl.	<i>stell-is</i>	<i>silv-is</i>	<i>naut-is</i>	<i>Scyth-is</i>

Як бачимо, форми деяких відмінків збігаються: gen. і dat. sing., , dat. і abl. plur.

Диференціювати ці форми з однаковими закінченнями можна тільки в контексті.

Деякі іменники I відміни у множині мають інші значення, ніж в однині.

Наприклад: *aqua*, *aquae* (f) — вода, *aquae*, *aquarum* — мінеральні джерела, *соріа*, *соріае* (f) — запас, велика кількість, *соріае*, *соріарум* — війська, *littera*, *litterae* (f) — буква, *litterae*, *litterarum*—література, наука.

Дієслово *esse*

Дієслово *esse* в латинській мові на відміну від української загально вживається в реченнях в будь-якій часовій формі. Форми *esse* чітко диференційовані по числом та особам, як в англійській, іспанській та інших мовах.

Praesens indicativi activi дієслова *esse*:

Persona	Singularis	Pluralis
---------	------------	----------

1	sum	sumus
2	es	estis
3	est	sunt

Вправи.

1. Прочитайте та перекладіть. Знайдіть у тексті усі іменники та визначте їх число та відмінок.

1. Europa est terra. 2. Europa et Asia sunt terrae. 3. Sicilia est insula magna. 4. Britannia est insula magna. 5. Sicilia et Britannia insulae magnae sunt. 6. Aqua bestiis et plantis necessaria est. 7. Patria mea magna et clara est. 8. In silvis variae plantae sunt. 9. Scientia potentia est. 10. Incolae insularum plerumque nautae sunt.

Terra, ae, f – земля, країна

Et – і, та

Insula, ae, f – острів

Magnus, a, um – великий

Bestia, ae, f – тварина

Planta, ae, f – рослина

Necessarius, a, um – необхідний

Patria, ae, f – Батьківщина

Clarus, a, um – світлий, відомий

Silva, ae, f – ліс

Varius, a, um – різноманітний

Scientia, ae, f – знання

Potentia, ae, f – сила

Incola, ae, m – житель

Plerumque – часто

Nauta, ae, m – моряк

Tullia puella Romana est. Terentia matrona Romana est. Iulia, Aemiliae filia, Tuiliae amica est. Tullia et Iulia puellae Romanae sunt. Tunicae puellarum albae sunt. Puellae in silva sunt.

Puella, ae, f – дівчина

Romanus, a, um – римський

Matrona, ae, f – жінка

Filia, ae, f – дочка

Amica, ae, f – подруга

Tunica, ae, f – туніка

Albus, a, um – білий

De Italia

Lingua Latina est lingua antiqua. Italia est terra Europae et patria linguae Latinae. Roma est in Italia. Lingua Latina est lingua poetarum Romae antiquae. Multis pugnis et multis victoriis Roma clara est. Sicilia est magna insula Europae inter Italiam et Africam. In ora Siciliae est Aethna. Nota est audacia nautarum. Roma clara est doctrina et litteris.

De – про

Lingua, ae, f – мова

Antiquus, a, um – старовинний, античний

Poëta, ae, m – поет

Multus, a, um - численний

Pugna, ae, f – битва

Victoria, ae, f – перемога

Inter – між

Ora, ae, f – берег

Notus, a, um – відомий, пізнаний

Audacia, ae, f – відвага

Doctrina, ae, f – наука

Litterae, arum, f – наука, література

2. Випишіть усі іменники з текстів та провідмінійте їх.

Друга відміна (Declinatio secunda)

До II відміни належать іменники чоловічого роду на -us, -er і середнього роду на -um. Всі іменники II відміни в gen. sing, приймають закінчення -i.

Наприклад: hortus, -i (m) — город, сад; lupus, -i (m) — вовк; amicus, -i (m) — друг, товариш; magister, -tri (m) — вчитель; arbiter, -tri (m) — арбітр; puer, -i (m) — хлопчик; oppidum, -i (n) — місто; verbum, -i (n) — слово.

Деякі іменники II відміни на -us є жіночого роду: populus, -i (f) — тополя, malus, -i (f) — яблуня, humus, -i (f) — ґрунт, alvus, -i (f) — живіт, colus, -i (f) — прялка та ін.

Деякі іменники на -us є середнього роду: virus, -i (n) — отрута, vulgus, -i (n) — простий народ, pelagus, -i (n) — море та ін.

Зразки відмінювання

SINGULARIS

Nom.	amic-us	(m) mal-us(f) (яблуня)	verb-um (n)
	(товариш, друг)		(слово)
Gen.	amic-i	mal-i	verb-i
Dat.	amic-o	mal-o	verb-o
Ace.	amic-um	mal-um	verb-um
Abl.	amic-o	mal-o	verb-o
Voc.	amic-e	mal-e	verb-um

PLURALIS

Nom.	amic-i	mal-i	verb-a
Gen.	amic-orum	mal-orum	verb-orum
Dat.	amic-is	mal-is	verb-is
Ace.	amic-os	mal-os	verb-a
Abl.	amic-is	mal-is	verb-is
Voc.	amic-i	mal-i	verb-a

SINGULARIS

Nom.	magister (m)	puer (m)	vir (m)
------	--------------	----------	---------

	(вчитель)	(хлопець)	(чоловік)
Gen.	magistr-i	puer-i	vir-i
Dat.	magistr-o	puer-o	vir-o
Ace.	magistr-um	puer-um	vir-um
Abl.	magistr-o	puer-o	vir-o
PLURALIS			
Nom.	magistr-i	puer-i	vir-i
Gen.	magistr-orum	puer-orum	vir-orum
Dat.	magistr-is	puer-is	vir-is
Ace.	magistr-os	puer-os	vir-os
Abl.	magistr-is	puer-is	vir-is

Іменники середнього роду мають однакові закінчення в називному, знахідному відмінках та кличній формі. У множині у цих відмінках іменники середнього роду набувають закінчення -a.

Іменник *locus* (місце) у множині має форму *loca* (географічні місцевості) і *loci* (розділи в книжці).

Деякі іменники II відміни у множині набувають іншого значення, ніж в однині: *auxilium*, -ii (n)—допомога, *auxilia*, *auxiliorum* (n) — допоміжні війська.

Прикметник (Adjectivus)

Прикметники в латинській мові поділяються на 2 групи:

прикметники I – II відміни

прикметники III відміни

Прикметники I – II відміни

До цієї групи відносяться прикметники жіночого роду з закінченням –a (відмінюються по першій відміні), чоловічого роду на -us/-er та середнього на –um (відмінюються по другій відміні). Словниковий запис таких прикметників виглядає наступним чином:

bonus, a, um - добрий

liber, era, erum - вільний

тобто дається повна форма чоловічого роду та закінчення жіночого та середнього роду відповідно.

Зразок відмінювання прикметників I-II відміни:

Causus	Singularis			Pluralis		
	m	f	n	m	f	n
Nom.	bonus	bona	bonum	boni	bonae	bona
Gen.	boni	bonae	boni	bonorum	bonarum	bonorum
Dat.	bono	bonae	bono	bonis	bonis	bonis
Acc.	bonum	bonam	bonum	bonos	bonas	bona
Abl.	bonum	bona	bonum	bonis	bonis	bonis

Прикметники узгоджуються з іменниками в роді числі та відмінку:

filius bonus (добрий син), filia bona (добра дочка),
ornamentum bonum (гарна прикраса).

При цьому морфологічний тип прикметника не обов'язково співпадає з типом іменника:

poeta bonus (гарний поет). В даному словосполученні іменник відмінюється по правилам першого типу а прикметник – по другого.

Дієслово (Verbum)

Загальні відомості

У латинській мові розрізняємо два види дієслів: означені форми дієслова (verba finita), котрі мають відношення до осіб, тобто особові, та іменні форми (verba infinita), які не містять жодного визначення особи, як, наприклад, неозначена форма дієслова.

Для особових форм характерними є різні категорії: 1) особи (*personae*), 2) числа (*numeri*), 3) часи (*tempora*), 4) способи (*modi*), 5) стани (*genera*).

Іменні форми: 1) неозначені форми дієслова (*infinitivi*), 2) дієприкметники (*participia*), до яких відносимо також герундив (*gerundivum*), 3) віддієслівний іменник (*gerundium*), 4) супін (*supinum*) — особливий віддієслівний іменник.

У означених формах дієслів розрізняємо:

I. Особи (*personae*): *persona prima* — перша особа, *persona secunda* — друга особа, *persona tertia* — третя особа.

II. Числа (*numeri*): *numerus singularis* — однина, *numerus pluralis* — множина.

III. Часи (*tempora*): 1) теперішній — *praesens*; 2) минулий — *praeteritum*:

а) минулий недоконаного виду — *imperfectum*,

б) минулий доконаного виду — *perfectum*,

в) давноминулий — *plusquamperfectum*;

3) майбутній — *futurum*:

а) майбутній недоконаного виду (*futurum primum*, або *simplex*),

б) майбутній доконаного виду (*futurum exactum*, або *secundum*). Часи латинського дієслова характеризують дію за ступенем її

завершеності, а також відношенням до іншої дії. Таким чином, розрізняються часи недоконаного і доконаного видів. Отже, до групи часів інфекта (незавершених) входять: *praesens*, *imperfectum*, *futurum primum*, який означає відношення дії до майбутнього незалежно від завершеності.

До групи часів перфекта (завершених) входять: *perfectum*, котрий означає припинену дію незалежно від її тривалості, *plusquamperfectum* — означає дію, що завершилась до початку другої дії у минулому, та *futurum secundum* — дію, яка буде завершена до початку другої дії, що також відноситься до майбутнього.

IV. Способи (*modi*): дійсний — *modus indicativus*, наказовий — *modus imperativus*, умовний (кон'юнктив) — *modus coniunctivus*.

V. Стани (*genera*): активний — *genus activum*, пасивний — *genus passivum*.

Дві з цих категорій, а саме: час і стан, характерні також для іменних форм дієслова.

Основні форми дієслова

У латинській мові чотири основні форми дієслова:

- 1) 1-ша особа однини теперішнього часу дійсного способу активного стану (*praesens indicativi activi*);
- 2) 1-ша особа однини минулого часу доконаного виду (*perfectum indicativi activi*). Ця форма завжди закінчується на -i;
- 3) супін (*supinum*) — віддієслівний іменник, який закінчується на -um;
- 4) неозначена форма дієслова теперішнього часу активного стану (*infinitivus praesentis activi*).

Наприклад: *laudo, laudavi, laudatum, laudare* — хвалити, *moveo, movi, motum, movere* — рухати, *lego, legi, lectum, legere* — читати, *capio, cepi, captum, capere* — брати, *audio, audivi, auditum, audire* — слухати.

Дієслівні основи

Для утворення часових форм латинського дієслова служать дієслівні основи:

- 1) основа інфекта, 2) основа перфекта, 3) основа супіна.

Основу інфекта одержуємо, відкинувши від неозначеної форми дієслова теперішнього часу -re або -ere (в III дієвідміні). Наприклад: інфінітив *laudare* — основа інфекта *lauda-*, *movere* — *move-*, *legere* — *leg-*, *audire* — *audi-*.

За допомогою основи інфекта утворюємо всі часи системи інфекта (*praesens, imperfectum, futurum I*) активного і пасивного стану дійсного, наказового і умовного способів; інфінітив теперішнього часу, герундив (*gerundivum*) і герундій (*gerundium*).

Перфектна основа визначається шляхом відкидання у 1-й особі перфекта активного стану закінчення -i, наприклад: 1-ша особа перфекта *ornavi* — перфектна основа *ornav-*, *movi* — *mov-*, *legi* — *leg-*, *audivi* — *audiv-*.

Від перфектної основи утворюються всі часи системи перфекта активного стану (*perfectum, plusquamperfectum, futurum II activi*), неозначена форма

дієслова минулого часу доконаного виду активного стану (*infinitivus perfecti activi*).

Основу супіна одержуємо шляхом відкидання від супінної форми закінчення -um, наприклад, супін — *ornatum*, основа супіна — *ornat-*, *motum* — *mot-*, *lectum* — *lect-*, *auditum* — *audit-*.

Дієвідміни **CONIUGATIONES**

У латинській мові є чотири дієвідміни.

ДІЄВІД- МІНИ	Неозначена форма дієслова	Основа дієслова теперішнього часу	Закінчення основи
I	<i>ornāre</i> прикрашати	<i>orna</i>	"a"
II III	<i>movēre</i> — рухати <i>legēre</i> — читати	<i>move</i> <i>leg</i>	"e" приголосний або голосні "u", "i"
IV	<i>audīre</i> — слухати	<i>audi</i>	"i"

Дієвідміни розпізнаємо за закінченням основи. Характерною ознакою є:

I дієвідміни — "a", II — "e", III — приголосний або "i", "u", IV — "i".

Розглянемо утворення деяких часів в латинській мові

Praesens indicativi activi

Теперішній час утворюється від основи інфекта за допомогою додавання особових закінчень.

Ornāre – прикрашати

Docēre – вчити

Scribēre – писати

Capēre – брати

Audīre – слухати

Numerus	Conjugatio					
	I	II	IIIa	IIIb	IV	
S	1	orno	doceo	scribo	capio	audio
	2	ornas	doces	scribis	capis	audis
	3	ornat	docet	scribit	capit	audit
P	1	ornamus	docemus	scribimus	capimus	audimus
	2	ornatis	docetis	scribitis	capitis	auditis
	3	ornant	docent	scribunt	capiunt	audiunt

Кожна дієвідміна при дієвідмінюванні має свої особливості:

I дієвідміна: в першій особі однини –а випадає перед –о.

II дієвідміна: все без змін.

Дієслова III дієвідмини поділяються на 2 групи: IIIa – в першій особі однини закінчення додається до основи інфекта, і IIIб – ті, що в першій особі однини між основою та закінченням мають тематичний -і-. При дієвідмінюванні дієслова III-ї дієвідмини між основою та закінченням мають тематичний -і-.

В третій особі множини - -и. У III-б в третій особі множини – -іи.

Вправи.

1. Прочитайте та перекладіть тексти.

De elephantis

Elephantus magnus est. Oculi elephanti parvi sunt. In silvis Asiae et Africae est magnus numerus elephantorum. Indi elephantos albos in numero deorum habent.

Elephanti albi rari sunt. Mira est patientia elephantorum.

Elefantus i, m – слон

Oculus i, m – око

Parvus a, um – малий

Numerus i, m - число

Deus i, m – бог

Rarus a, um – рідкий

Mirus a, um – дивовижний

Patientia ae, f – витривалість

II De metallis

Aurum, argentum, ferrum metalla sunt. Metalla sunt in terra. Multi fluvii auro abundant. Ferrum est metallum necessarium. Aurum et argentum apud populos magnum pretium habent. E duro ferro populi varia instrumenta parant.

Fluvius i, m – ріка

Abundo, avi, atum, are – бути в достатній кількості

Apud – при, біля, коло

Populus i, m – населення

Pretium i, n – ціна

E – з, від

Durus a, um – твердий,

Varius, a, um – різноманітний

Instrumentum i, n - інструмент

Paro, avi, atum, are – готувати, виготовляти

Rusticus Sabinus

Marcus est rusticus Romanus. Marcus equum et mulum habet. Ager Marci parvus est. Marco filii sunt: Quintus, Publius, Caius. Marcus, Quintus et Publius sunt rustici, arant et colunt agrum. Filii semper Marcum adiuvere et semper laborare debent. Servi hortum colunt. Caius, filius parvus, ludos amat. Vicus Sabinus, ubi Marcus habitat, parvus est. Non magnus numerus est ibi rusticorum. Prope a vico est fundus. Dominus fundi est Cethegus. Multos servos Cethegus habet. Sed non libenter servi domino severe parent.

Rusticus i, m – селянин, землероб

Vicinus i, m – сусід

Equus i, m – кінь

Mulus i, m – мул
Ager gri, m - поле
Parvus a, um – малий
Filius i, m – син
Aro, avi, atum, are – пахати
Colo, colui, coltum, ere – обробляти
Adiuvo, iuvi, iutum, are – допомагати
Semper – завжди
Laboro, avi, atum, are – працювати
Debeo, ui, itum, ere – мати щось зробити
Servus i, m - раб
Hortus i, um – сад
Ludus i, m – гра
Vicus, i, m – селище
Habito, avi, atum, are - проживати
Ibi – там
Ubi – де
Prope – майже, близько
Fundus i, m – основа, маєток
Dominus i, m – господар
Sed – але, однак
Libenter – охоче
Severe – суворо
Pareo, ui, itum, ere – з'являтися

2. Випишіть з текстів усі словосполучення іменників з прикметниками I та II відмін та провідмініайте їх.

3. Випишіть з текстів усі дієслова, визначте їх граматичні форми та продієвідмінійте.

Наказовий спосіб дієслова (Imperativus)

1. Накази в латинській мові виражаються формами наказового способу і відносяться до другої особи однини та множини. Форми імперативу другої особи однини дієслів I, II и IV дієвідмін являє собою чисту основу інфекту:

I дієвідміна: **ornā!** - *прикрашай!*

II дієвідміна: **docē!** - *вчи!*

IV дієвідміна: **audī!** - *слухай!*

У дієслів III дієвідмини до основи додається **-ĕ**: **teg-ĕ!** *покривай!*

Для утворення форми імперативу другої особи множини до основи інфекта додається закінчення **-tē**:

I дієвідміна: **ornā-te!** *прикрашайте!*

II дієвідміна: **docē-te!** *вчіть!*

III дієвідміна: **capī-te!** *беріть!*

IV дієвідміна: **audī-te!** *слухайте!*

У дієслів III дієвідмини закінчення **-tē** в другій особі множини приєднується по загальному правилу за допомогою тематичного **-ī**: **teg-ī-te!** *покривайте!*

2. Для вираження заборони в латинській мові вживається аналітична форма, що складається зі сполучень слів **noli** (sing.), **nolite** (pl.) та інфінітиву дієслова:

noli ornāre! *не прикрашай!* **nolite ornāre!** *не прикрашайте!*

noli docēre! *не вчи!* **nolite docēre!** *не вчіть!*

noli tegere! *не покривай!* **nolite tegere!** *не покривайте!*

noli audire! *не слухай!* **nolite audire!** *не слухайте!*

Вправи.

1. Прочитайте та перекладіть.

1. Narramus. 2. Audiunt. 3. Quid narras? 4. Cur male audis? 5. Audi! 6. Audite! 7. Quid agitis? 8. Latīne lēgitis. 9. Quid agunt? 10. Latīne legunt et scribunt. 11. Latīne multum legere et scribere debētis. 12. Latīne multum legite et scribite. 13. Latīne multum legitis et scribitis. 14. Saepe latīne legē et scribe! 15. Semper bene laborāmus. 16. Nolīte male laborāre! 17. Semper bene labora! 18. Cur taces? 19. Tacere non debes. 20. Non tacēmus, sed laborāmus. 21. Non tacēmus, sed dicimus. 22. Audi et tace! 23. Quid agis? Lectum venio. 24. Quid agunt? Spectātum veniunt. 25. Quid agit? Dormītum venit. 26. Interdiu laborāre, noctu dormire debemus. 27. Dum docēmus, discimus. 28. Dum spiro, spero. 29. Cum tacent, clamant. 30. Vivere est cogitare. 31. Festīna lente! 32. Salve! Salvete! 33. Vale! Valete! 34. Valete et plaudite! 35. Vive valēque! 36. Aut disce, aut discede!

Narro, āvi, ātum, āre – розповідати

Audio, īvi, ītum, īre – слухати

Quid – що

Cur – чому

Male – погано

Āgo, ēgi, actum, ěre – робити

Lego, legi, lectum, ere – читати

Scribo, scripsi, scriptum, ěre – писати

Multus, a, um – багато

Debeo, debui, debītum, ěre – мати щось робити

Saepe – часто

Semper - завжди

Bene – добре

Taceo, tacui, tacītum, ěre – мовчати

Dico, dixi, dictum, ěre – говорити

Venio, veni, ventum, īre – приходити

Dormio, īvi, ītum, īre – спати

Interdiu – вдень

Noctu - вночі

Dum – поки

Spiro, āvi, ātum, āre – дихати

Spero, āvi, ātum, āre – чекати, сподіватися

Cum – з

Clamo, āvi, ātum, āre – кричати

Vivo, vixi, victum, ěre – жити

Cogito, āvi, ātum, āre – думати

Festino, āvi, ātum, āre – поспішати

Lente – повільно

Salve – привіт, добрий день

Vale – прощавай, до побачення

Valeque – здорово

Plaudo, plausi, plausum, ěre – плескати

Disco, didīci, ěre – вчитися

Discēdo, discessī, discessum, ěre – розходитися

2. Випишіть дієслова III та IV дієвідмін та провідмініайте їх.

3. Знайдіть в тексті всі іменники та визначте їх граматичні форми.

4. Визначте дієвідміну дієслів: та провідмініайте їх:

Dormīre, tacēre, scribēre, laborāre, agēre, debēre, clamāre, mittēre

5. Визначте граматичні форми та перекладіть:

Dormiunt, mittit, scribītis, tacet, clamāmus, laboras, agunt, laborāre debent, clamāte, tace, noli venīre, agīte, nolīte festināre

6. Перекладіть з української на латину:

1. Ти добре читаєш. 2. Ви завжди повинні добре вчитися. 3. Вони добре пишуть. 4. Хто розповідає? 5. Куди вони йдуть? 6.Що ти робиш? 7.Я йду спати. 8.Ви не повинні погано читати. 9. Вони не тільки добре читають але й пишуть латиною. 10.Працой добре! 11. Не пишіть погано. 12. Не поспішайте. 13. Не поспішай!

Куди – quo

Не тільки... але й – non solum ... sed etiam

Займенники (Pronomina)

В латинській мові є вісім груп займенників:

Особові (PRONOMINA PERSONALIA)

Присвійні (PRONOMINA POSSESIVA)

Зворотній (PRONOMEN REFLEXIVUM)

Вказівні (PRONOMINA DEMONSTRATIVA)

Відносний (PRONOMEN RELATIVUM)

Питальні (PRONOMINA INTERROGATIVA)

Означальні (PRONOMINA DETERMINATIVA)

Заперечні (PRONOMINA NEGATIVA)

Ми розглянемо особові та присвійні займенники.

В латинській мові є чотири особові займенники : ego – я, tu - ти, nos – ми, vos – ви.

Особових займенників третьої особи не існує, їх функції виконують вказівні.

Прийменник cum пишеться разом з особовими займенниками і ставиться

Після них: tecum (зі мною), tecum (з тобою), nobiscum (з нами).

Особові займенники у функції підмета звичайно не вживаються:

Dum spiro spero - поки дихаю, сподіваюсь.

Відмінюються особові займенники наступним чином:

Numerus	Casus	Persona I	Persona II
Singularis	Nom.	ego	tu
	Gen.	mei	tui
	Dat.	mihi	tibi
	Acc.	me	te
	Abl.	me	te
Pluralis	Nom.	nos	vos

	Gen.	nostri nostrum	vestri vestrum
	Dat.	nobis	vobis
	Acc.	nos	vos
	Abl.	nobis	vobis

Присвійні займенники:

meus, mea, meum - мій, моя, моє

tuus, tua, tuum - твій, твоя, твоє

suus, sua, suum - свій, своя, своє

noster, tra, trum - наш, наша, наше

vester, tra, trum - ваш, ваша, ваше

Присвійні займенники відмінюються по зразкам іменників I-II відмін іменників:

Causus	Singularis			Pluralis		
	m	f	n	m	f	n
Nom.	meus	mea	meum	mei	meae	mea
Gen.	mei	meae	mei	meorum	mearum	meorum
Dat.	meo	meae	meo	meis	meis	meis
Acc.	meum	meam	meum	meos	meas	mea
Abl.	meo	mea	meo	meis	meis	meis

Займенник suus вживається тільки по відношенню до третьої особи:

defendo oppidum meum

я захищаю своє місто

defendis oppidum tuum

ти захищаєш своє місто

defendit oppidum suum

він захищає своє місто

defendimus oppidum nostrum

ми захищаємо своє місто

defenditis oppidum vestrum

ви захищаєте своє місто

defendunt oppidum suum

вони захищають своє місто

Третя відміна іменників.

До третьої відміни відносяться іменники усіх трьох родів з різними закінченнями у N.S. У G.S. всі вони мають закінчення –is. Наприклад:

Apex, icis, m - вершина; hirundo, inis, f - ластівка; corpus, oris, n - тіло; basis, is, f - основа; canalis, is, m – труба, канал; flos, floris, m - квітка.

Основа іменників третьої відміни визначається за формою G.S. мінус закінчення is

Таблиця відмінкових закінчень третьої відміни

Causus	Singularis		Pluralis	
	m, f	n	m, f	n
Nom.	різні	різні	es	a (ia)
Gen.	is	is	um (ium)	um (ium)
Dat.	i	i	ibus	ibus
Acc.	em	таке як N.S.	es	a (ia)
Abl.	e (i)	e (i)	ibus	ibus

Третій тип поділяється на три підтипи: приголосний, голосний, змішаний.

Приголосний тип

До приголосного типу III відміни належать іменники трьох родів, нерівноскладові (кількість складів у називному та родовому відмінках не співпадає) основа яких закінчується одним приголосним звуком:

homo, hominis m – людина, lex, legis f – закон, nomen, nominis n – ім'я

Зразок відмінювання іменників III відміни приголосного типу

Singularis	Nom.	homo	lex	nomen
	Gen.	hominis	legis	nominis
	Dat.	homini	legi	nomini
	Acc.	hominem	legem	nomen
	Abl.	homine	lege	nomine
Pluralis	Nom.	homines	leges	nomina

	Gen.	hominum	legum	nominum
	Dat.	hominibus	legibus	nominibus
	Acc.	homines	leges	nomina
	Abl.	hominibus	legibus	nominibus

Голосний тип.

До голосного типу належать іменники середнього роду з закінченнями в nom.sing -e, -al, -ar:

mare, maris n – море, animal, animalis n – тварина, exemplar, exemplaris n – зразок.

Зразок відмінювання іменників III відміни голосного типу

Singularis	Nom.	mare	animal	exemplar
	Gen.	maris	animalis	exemplaris
	Dat.	mari	animali	exemplari
	Acc.	mare	animal	exemplar
	Abl.	mari	animali	exemplari
Pluralis	Nom.	maria	animalia	exemplaria
	Gen.	marium	animalium	exemplarium
	Dat.	maribus	animalibus	exemplaribus
	Acc.	maria	animalia	exemplaria
	Abl.	maribus	animalibus	exemplaribus

Як ви побачили, при відмінюванні ми беремо закінчення з дужок.

Змішаний тип

До змішаного типу III відміни належать іменники чоловічого та жіночого роду:

1. Рівноскладові з закінченнями в nom.sing. -is, -es:

civis, is m – громадянин, nubes, is f – хмарина

2. Нерівноскладові, основа яких закінчується двома приголосними звуками:

ars, artis f – мистецтво, urbs, urbis f – місто

Зразок відмінювання іменників III відміни змішаного типу:

Singularis	Nom.	civis	nubes	urbs
	Gen.	civis	nubis	urbis
	Dat.	civi	nubi	urbi
	Acc.	civem	nubem	urbem
	Abl.	cive	nube	urbe
Pluralis	Nom.	cives	nubes	urbes
	Gen.	civium	nubium	urbium
	Dat.	civibus	nubibus	urbibus
	Acc.	cives	nubes	urbes
	Abl.	civibus	nubibus	urbibus

В родовому відмінку множини маємо закінчення голосного типу –ium, все інше відмінюється по приголосному .

Четверта відміна

До IV відміни належать іменники чоловічого та середнього роду з закінченням gen.sing. -us, в nom.sing. іменники чоловічого роду мають закінчення -us, середнього роду -u.

Зразок відмінювання іменників IV відміни

Fructus, us m – плід, genu, us n – коліно

Causus	Singularis		Pluralis	
	m	n	m	n
Nom.	fructus	genu	fructus	genua
Gen.	fructus	genus	fructuum	genuum

Dat.	fructui	genu	fructibus	genibus
Acc.	fructum	genu	fructus	genua
Abl.	fructu	genu	fructibus	genibus

Вийнятки з правил про рід іменників складають слова:

domus, us f (дім), manus, us f (рука,), tribus, us f (триба),
porticus, us f (портик) та ін..

Сущес твительные metus, us (страх), arcus, us (лук) можуть бути як чоловічого так і жіночого роду

П'ята відміна

До IV відміни належать іменники жіночого роду з закінченням в gen.sing. -ei, в nom.sing. -es:

Відмінювання іменників V відміни

Causus	Singularis		Pluralis	
	res, f справа, річ	dies f,m день	res, f справа, річ	dies f,m день
Nom.	res	dies	res	dies
Gen.	rei	diei	rerum	dierum
Dat.	rei	diei	rebus	diebus
Acc.	rem	diem	res	dies
Abl.	re	die	rebus	diebus

Іменник dies, ei звичайно чоловічого роду, в жіночому роді воно має значення «зазначений день, термін»

Повну парадигму мають лише два іменники V відміни:

res, rei (справа, річ), dies, diei (день)

усі інші, означаючи абстрактне поняття, або взагалі не вживаються у множині або мають форми nom.pl. і acc.pl.

Прикметники III відміни.

Прикметники III відміни в залежності від кількості закінчень в nom.sing. поділяються на три групи:

1. Прикметники трьох закінчень, ті, що мають особливі форми для вираження чоловічого, жіночого та середнього роду (на -er,-is,-e) в nom.sing.

celer ,celeris, celere – швидкий, -a, -e

Словниковий запис таких прикметників наступний:

celer ,is, e - швидкий

2. Прикметники двох закінчень, ті, що мають в nom.sing. спільну форму для вираження чоловічого та жіночого роду (на -is) та особливу форму для жіночого роду (на -e).

Fortis - хоробрий,-a forte - хоробре

Словниковий запис таких прикметників: fortis, e - хоробрий

3. Прикметники одного закінчення, ті, що мають в nom.sing. єдину форму для всіх трьох родів (на -x, -r, -ns).

felix - щасливий, -a,- e par - рівний, -a,- e

ingens - величезний, -a,- e

Словниковий запис таких прикметників:

felix, icis - щасливий par, paris - рівний ingens, ntis – величезний.

Тут після коми зазначений gen.sing. – як у іменників.

Майже всі прикметники III відміни відмінюються за правилами голосного типу іменників III відміни, тобто мають в abl.sing. закінчення -i, в gen.pl. -ium, в nom. та acc.pl. іменників середнього роду -ia.

Зразок відмінювання прикметників III відміни:

а) трьох закінчень: celer,is,e швидкий

Causus	Singularis			Pluralis	
	m	f	n	m, f	n
Nom.	celer	celeris	celere	celeres	celeria
Gen.	celeris	celeris	celeris	celerium	celerium
Dat.	celeri	celeri	celeri	celeribus	celeribus
Acc.	celerem	celerem	celere	celeres	celeria
Abl.	celeri	celeri	celeri	celeribus	celeribus

b) двох закінчень: brevis, e - короткий

Causus	Singularis		Pluralis	
	m, f	n	m, f	n
Nom.	brevis	breve	breves	brevia
Gen.	brevis	brevis	brevium	brevium
Dat.	brevi	brevi	brevibus	brevibus
Acc.	brevem	breve	breves	brevia
Abl.	brevi	brevi	brevibus	brevibus

c) одного закінчення: felix, felicitis – щасливий

Causus	Singularis		Pluralis	
	m, f	n	m, f	n
Nom.	felix	felix	felices	felicia
Gen.	felicitis	felicitis	felicitium	felicitium
Dat.	felici	felici	felicitibus	felicitibus
Acc.	felici	felix	felices	felicia
Abl.	felici	felici	felicitibus	felicitibus

Прикметники одного закінчення:

pauper, pauperis	бідний
dives, divitis	богатий
princeps, principis	перший
particeps, participis	причетний
vetus, veteris	старий

відмінюються по зразку іменників III відміни приголосного типу.

Ступені порівняння прикметників

(Gradus comparationis)

В латинській мові прикметники мають три ступені порівняння:

1. Звичайний (gradus positivus)
2. Порівняльний (gradus comparativus)
3. Найвищий (gradus superlativus)

Порівняльний ступінь формується шляхом додавання до основи прикметника суфікса –ior для чоловічого та жіночого роду, та –ius для середнього роду.

Звичайний ступінь

Порівняльний ступінь

longus, a, um довгий

longior більш довгий, -а, довший, -а

longius більш довге, довше

liber, era, erum вільний

liberior більш вільний, -а, вільніший, -а

liberius більш вільне, вільніше

acer, acris, acre гострий

acrior більш гострий, -а, гостріший, -а

acrius більш гостре, гостріше

felix, felicitas щасливий

felicitior більш щасливий, -а, щасливіший, -а

felicitius більш щасливе, щасливіше

прикметники в порівняльному ступені відмінюються по приголосному типу III відміни. В gen.sing. вони мають однакове для усіх трьох родів закінчення -ioris.

Зразок відмінювання прикметників у порівняльному ступені

Causus	Singularis		Pluralis	
	m, f	n	m, f	n
Nom.	longior	longius	longiores	longiora
Gen.	longioris	longioris	longiorum	longiorum
Dat.	longiori	longiori	longioribus	longioribus
Acc.	longiorem	longius	longiores	longiores
Abl.	longiore	longiore	longioribus	longioribus

Найвищий ступінь порівняння прикметників в більшості випадків утворюється приєднанням до основи суфіксу -issim- та закінчень -us, -a, -um для чоловічого, жіночого та середнього родів відповідно.

longus, a, um довгий longissimus, a, um найдовший

felix, icis щасливий felicissimus, a, um найщасливіший

Прикметники, що в чоловічому роді закінчуються на -er, утворюють найвищий ступінь порівняння шляхом приєднання до форми чоловічого роду суфіксу -rim- та закінчень -us, -a, -um для чоловічого, жіночого та середнього родів відповідно.

liber, era, erum вільний liberrimus, a, um найвільніший

acer, cris, cre гострий acerrimus, a, um найгостріший

Прикметники в найвищому ступені відмінюються по зразку I-II відміни.

Шість прикметників III відміни на *-ilis* утворюють найвищий ступінь порівняння за допомогою суфіксу *-lim-* та закінчень *-us*, *-a*, *-um* для чоловічого, жіночого та середнього родів відповідно.

Звичайний ступінь	Найвищий ступінь
<i>facilis, e</i> легкий	<i>facillimus, a, um</i>
<i>difficilis, e</i> складний	<i>difficillimus, a, um</i>
<i>similis, e</i> схожий	<i>simillimus, a, um</i>
<i>dissimilis, e</i> несхожий	<i>dissimillimus, a, um</i>
<i>humilis, e</i> низький	<i>humillimus, a, um</i>
<i>gracilis, e</i> стрункий	<i>gracillimus, a, um</i>

Суплетивні ступені порівняння.

П'ять прикметників утворюють ступені порівняння від різних основ:

Звичайний	Порівняльний	Найвищий
<i>bonus, a, um</i> добрий	<i>melior, melius</i>	<i>optimus, a, um</i>
<i>malus, a, um</i> поганий	<i>pejor, pejus</i>	<i>pessimus, a, um</i>
<i>magnus, a, um</i> великий	<i>major, majus</i>	<i>maximus, a, um</i>
<i>parvus, a, um</i> малий	<i>minor, minus</i>	<i>minimus, a, um</i>
<i>multi, ae, a</i> багато	<i>plures, plura</i>	<i>plurimi, ae, a</i>

Описові ступені порівняння

Прикметники I-II відміни з передуючим родовому закінченню голосним утворюють ступені порівняння описово: за допомогою прислівнику *magis* (більш) та *maxime* (найбільш, дуже)

Звичайний	Порівняльний	Найвищий
<i>idoneus</i> зручний	<i>magis idoneus</i>	<i>maxime idoneus</i>
<i>necessarius</i> необхідний	<i>magis necessarius</i>	<i>maxime necessaries</i>

Вправи.

1. Прочитайте та перекладіть тексти.

De Italia antiqua

Lingua Latina est lingua antiqua. Lingua Latina est lingua incolarum Rome antiquae. Lingua Latina est lingua poetarum et philosophorum. Patria linguae latinae est Italia. Italia est terra Europae, in paeninsula sita. Haec (ця) paeninsula formam caligae habet (має). In paeninsula montes Appenninus sunt. In Italia multae vineae et silvae olivarum sunt. Incolae Italiae agricolae boni sunt.

Prope Italiam duo maria sunt: mare Adriaticum et mare Interterranum, sive mare Internum. Italia insulas habet: Creta, Cyprus, Corsica, Sardinia etc. Sicilia est magna insula inter Italiam et Africam. In ora Siciliae est Aethna. Incolae insularum et orarum sunt nautae. Caput Italiae est Roma. Roma est urbs aeterna. Sua scientia, praeclaris litteris et arte, etiam multis bellis et multis victoriis Roma clara est.

antiquus, a, um – старовинний, античний

poeta, ae m – поет

paeninsula, ae f – півострів

situs, a, um – той, що знаходиться

caliga, ae f – сапог

mons, montis m – гора

vinea, ae f - виноградник

oliva, ae f - олива

ager, agri m – поле
bonus, a, um – добрий
prope – близько, біля
duo, duae, duo – два
mare, is n – море
caput, pitis n – голова, столиця
urbs, urbis f – місто
aeternus, a, um – вічний
suus, a, um – свій
scientia, ae f – наука
praeclarus, a, um - дивовижний
ars, artis f - мистецтво
bellum, i n – війна
victoria, ae f – перемога

De gentibus Italiae antiquae.

Antiqua Italia patria multorum gentium est. Praeter Romanos, Etrusci, Galli, Sabini aliique populi una cum Romanos Italiam incolunt. Etiam Graeci octavo seculo ante aeram nostram ex patria sua in Italiam, et in insulam Siciliam veniunt, nam nautae strenui sunt. Multas colonias ibi condunt, oppida pulchra struunt, suam novam patriam amant et Graeciam Magnam nominant.

gens, gentis f – плем'я
praeter - окрім
Romani, orum m – римляни
Etrusci, orum m – етруски
Galli, orum m – гали
Sabini, orum m – сабіни
alius, alia, aliud - que – інший (з багатьох)
una – разом

incolo, ui, cultum, incolere – населяти, жити

etiam – також

Graecus, i m – грек

seculus, i m – століття

octavus, a, um – восьмий

ante aeram nostram – до нашої ери

nam – бо, тому що

strenuus, a, um – сміливий, заповзятливий

colonia, ae f – колонія, поселення

condo, didi, ditum, condere – засновувати

oppidum, i n – місце

pulcher, chra, chrum – красивий

struo, struxi, structum, struere – будувати

2. Випишіть з тексту іменники та прикметники III відміни, визначіть їх граматичні форми та провідмініайте.

3. Використовуючи лексику текстів складіть власні словосполучення іменників з прикметниками, узгодьте їх та провідмініайте.

Пам'ятайте, що при узгодженні іменників I-II відміни з прикметниками III-ї чи навпаки, слова I-II групи відмінюються за своїми правилами, а III-ї – за своїми.

4. Узгодьте іменники з прикметниками та присвійними займенниками:

1. Cura (tuus, a, um). 2. Schola (noster, tra, trum). 3. Amicus (vester, tra, trum). 4. Liber (meus, a, um). 5. Poeta (antiquus, a, um). 6. Scutum (novus, a, um). 7. Agricola (liber, era, erum). 8. Puer (miser, era, erum). 9. Stella (magnus, a, um). 10. Oppidum (parvus, a, um). 11. Collega (tuus, a, um). 12. Lupus (avidus, a, um). 13. Discipulus (alius, a, um). 14. Bellum (longus, a, um).

5. Випишіть з вправи 4 прикметники, та утворіть від них порівняльний та найвищій ступені.

Praesens indicativi passivi

Пасивний стан дієслів у теперішньому часі в латинській мові утворюється наступним чином:

Numerus	Conjugatio					
	I	II	IIIa	IIIb	IV	
S	1	ornor	doceor	scribor	capior	audior
	2	ornaris	doceris	scriberis	caperis	audiris
	3	ornatur	docetur	scribitur	capitur	auditur
P	1	ornamur	docemur	scribimur	capimur	audimur
	2	ornamini	docemini	scribimini	capimini	audimini
	3	ornantur	docentur	scribuntur	capuntur	audiuntur

Зверніть увагу, в III дієвідміні в другій особі однини з'являється тематичний -e.

Perfectum indicativi activi

Минулий час доконаного виду дійсного способу активного стану утворюється шляхом приєднання до основи перфекта закінчень -i, -isti, -it, -imus, -istis, -erunt.

Numerus	Conjugatio				
	I	II	III	IV	
S	1	ornavi	docui	scripsi	audivi
	2	ornavisti	docuisti	scripsisti	audivisti
	3	ornavit	docuit	scripsit	audivit
P	1	ornavimus	docuimus	scripsimus	audivimus
	2	ornavistis	docuistis	scripsistis	audivistis
	3	ornaverunt	docuerunt	scripserunt	audiverunt

Вправи.

1. Перекладіть на українську:

1. Poëtae antīqui etiam nunc audiuntur, leguntur, ediscuntur. 2. Clavus clavo pellitur. (proverbium). 3. Medīci quoque falluntur. 4. Oppīda antīqua vallo fossāque muniuntur. 5. Epistōla tua exspectātur. 6. In villa exspectāris. 7. Vidēmus agros ab agricōlis arāri et coli. 8. Nemo debet bis punīri pro uno delicto. 9. Plato poētas filios deōrum appellat. 10. Ira initium insaniae ab Enniō poētā existimātur. 11. Notum est saepe magistros a discipūlis doctrīnā superāre. 12. Fortūna dicītur caeca. 13. Tabūlam ab amīco meo pictam vides. 14. Tabūlam ab amīco meo pictam esse vides. 15. Amīcus certus in re incerta cernitur. 16. Nunquam pericūlum sine pericūlo vincitur.

fallo, fefellī, falsum, ere – помилятися

quoque - також

clavus, i, m – цвях

vallo āvī, ātum, āre – укріплювати валом

fossa ae f – рів

mūnio, īvī, ītum, īre – укріплювати

vīlla, ae f – вілла

punio īvī, itum, īre – карати

delicto – провина

appello, āvī, ātum, āre – звертатися

īra, ae f – гнів, злість

initium ī, n – вступ, початок

insania īnsānia, ae f – безумство

existimo, āvī, ātum, āre – вважати

superāre – перевищувати

caecus, a, um – сліпий

pictus a, um – розмальований

certus a, um – вірний

in re incerta – при складних обставинах

cerno, crēvī, crētum, ere розпізнавати, бачити

periculum, ī n спроба, експеримент

numquam – ніколи

De terris Europae

Multae terrae in Europa sunt. Varia est europae natura , nam aliae terrae, ut Hungaria, Niderlandia multaque aliae terrae, plerumque plane sunt, aliae autem, ut Graetia, Helvetia, montuosae. Aliae terrae silvis abundant, aliae silvis fere carent. Nonnullae Europae terrae, ut Britania, Hibernia, Islandia, in insulis sitae sunt, nonnullae, ut Italia, Graetia, Hispania – in peninsulas. Forma Britanniae insulae triquetra est.

In terries Europae plurimae fabricae et fodinae sunt, ferriviae atque stratae totam terram dense cooperiunt. Fabricae multas res ad cotidianam vitam necessarias producunt. Etiam agriculturae multarum Europae terrarum incolae student. Agricolaе terram magna cum cura colunt et incolas terrarum suarum alunt.

In silvis Europae multae bestiae et variae plantae sunt. Silvae multam et variam materiam praebent.

Patria nostra est terra magna et pulchra, partim in Europa, partim in Asia sita. In Europa terrae, patriae nostrae finitime, sunt Polonia, Hungaria, Bohemoslavia et Dacoromania.

multus, a, um – численний

varius, a, um – різний

alius, a, um – один, інший

ut – такий як

Hungaria – Угорщина

Niderlandia – Нідерланди

multaque – дуже багато

plerumque – часто

planus, a, um – рівнинний

autem – навпаки
Graetia – Греція
Helvetia – Швейцарія
Montuosus, a, um – гірський
abundo, avi, atum, are – мати в достатній кількості
fere – майже
nonnullus, a, um – деякий
Britania – Британія
Hispania – Іспанія
Hibernia – Ірландія
Islandia – Ісландія
triquetrus, a, um – трикутний
plurimus, a, um – багато
fabrica, ae, f – фабрика
fodina ae, f – рудник, копальня
ferrivia ae, f – залізниця
strata ae, f – дорога
atque – і навіть
totus, a, um – увесь, цілий
dense - густо
res, ei, m – справа, річ
cotidianus, a, um – щоденний
produco, duxi, ductum, ere – виготовляти
studio, ui, ere – обробляти, вивчати
cura, ae, f – турбота,
colo, ui, coltum, ere – обробляти
alo, ui, itum, ere – годувати
praebeo, bui, bitum, ere – давати
Bohemoslavia – Чехословаччина
Dacoromania – Румунія

2. Перекладіть з української на латину:

1. Не мовчіть, якщо повинні говорити. 2. Вчитель бачить, що всі учні присутні на уроці. 3. Учень розповідає (про те), що наша країна знаходиться в Європі. 4. Вірь, люби, сподівайся! 5. Что (quod) делаешь, делай хорошо. 6. Розкажіть про вулиці вашого міста. 7. Покажіть на мапі Грецію та Італію.

Додаткові тексти.

DE GRAECIA ET ITALIA

Graecia et Italia sunt antiquae terrae Europae in paeninsulis sitae. In charta Europae videmus Italiam caligae formam habere. Notum est haud procul ab Italia Siciliam et Sardinian; insulas magnas sitas esse multasque alias insulas et magnas et parvas inter oras Graeciae et Asiae iacere. Praecipue nota est Creta insula. Multae insulae Graeciae formosae sunt. Inter omnes constat incolas insularum Graeciae et Italiae etiam nunc plerumque nautas esse. Magnam gloriam poetae Graeciae et Italiae fabulis suis capiunt. A prima infantia scimus Graeciam et Italiam patriam litterarum Europae esse. Etiam nunc libenter fabulas poetarum legimus magnamque laetitiam ex litteris capimus.

Примітки до тексту: *inter omnes constat* — усім відомо; *gloriam capere* — досягати слави; *laetitiam capere* — отримувати задоволення.

IN SCHOLA

Schola nostra haud procul a foro oppidi nostri sita est. In schola sunt multa auditoria. Auditoria sunt magna et clara. De fenestris auditorii nostri vias latas et stratas rectas, aedificia magnifica, theatrum pulchrum et hortum publicum discipuli videre possunt. In auditorio nostro tabula nigra et charta terrae nostrae, mensae et sellae magistri et discipulorum sunt. Hora studii instat. Iam cuncti discipuli adsunt.

Magister in auditorium intrat, discipuli surgunt et magistrum salutant: Salve, Magister!

Magister. — Salvete, amici! Assidite! Quis hodie abest?

Discipuli. — Nemo abest, cuncti hodie adsumus.

Magister. — Bene. Silentium! Quis hodie respondere potest?

Discipuli (passim), — Ego possum! — Ego possum! — Cuncti possumus!

Magister. — Tacete, discipuli, nolite clamare, dum in auditorio estis. Cuncti potestis? Optime! Tu, Petre, potesne coniugare verbum Latinum «adesse»?

Petrus . — Ita est, magister, possum.

Magister. — Veni, quaeso, ad tabulam et scribe.

Petrus venit ad tabulam et creta in tabula scribit:

«Praesens indicativi. Singularis: adsum, ades, adest; pluralis: adsumus, adestis, adsunt».

Magister. — Bene. Asside! Tu, Iulia, surge et declina: «oppidum parvum».

Iulia declinat.

Magister. — Tu, Claudia, monstra, si potes, in charta magnos fluvios, insulas et paeninsulas Europae.

Claudia venit ad chartam et monstrat.

Magister. — Discipuli, libros vestros aperite, tu autem, Paule, lege capitulum primum.

Paulus legit.

Magister. — Nunc, Marce, potesne narrare discipulis de natura patriae nostrae? Die, quaeso, distincte!

Marcus dicit patriam nostram magnam et pulchram esse, silvis densis abundare, multos fluvios, campos agrosque habere, herbas varias in pratis terrae nostrae crescere et multas bestias in silvis habitare.

DE ROMŪLO ET REMO ROMAE CONDITORĪBUS

Titus Livius rerum scriptor Romanōrum in libris suis, qui «Ab urbe condīta» appellantur, fabŭlam de Romŭlo et Remo, a quibus Roma condīta est, narrat. Fama est Numitōrem Albae Longae regem ab Amulio, fratre suo, regno privātum esse. Amulius, fratri invīdens, ejus nepōtes in flumīne demergi, matrem autem eōrum in carcēre custodīri jubet. Sed regis ministri, qui infantes in flumen proicēre debent, regi non parent et puēros parvŭlos in flumīnis ripa pōnunt. Tum lupa, quae forte ad flumen venit, puēros parvŭlos invēnit et lacte suo nutrīre coepit. Postea ei, a Faustŭlo pastōre regio inventi, uxōri ejus educātum tradīti sunt.

Примітки до тексту:

ab urbe condīta — від заснування міста (Риму), invīdens, entis (+dat) — той, що заздрить, той, що ненавидить, coepit — почав, почала.

Крилаті вирази та висловлювання до вивчення на пам'ять:

Ab alteri expectes, alteri quod feceris.	Чекай від іншого те, що ти зробив йому сам.
Ab uno disce omnes.	По одному суди інших.
Absentum laedit, qui cum ebrio litigat.	Хто сперечається з п'яницею, той воює з тінню.
Acceptissima semper munera sunt, auctor quae pretiosa facit.	Найкращі ті подарунки, які дарує нам дорога людина.
Ad infinitum.	До нескінченності.
Ad litteram.	Дослівно, буквально.
Ad meliora tempora.	До найкращих часів.
Ad virtutem via ardua est.	До мужності веде тернистий шлях.
Aetate fruire, mobili cursu fugit.	Користуйся життям, бо воно таке швидкоплинне.
Alma mater.	Годуюча мати (з повагою про навчальний заклад)

Alter ego.	Друге "я".
Amat victoria curam.	Перемога любить терпіння.
Amicus certus in re incerta cernitur.	Справжній друг пізнається в біді.
Amicus cognoscitur amore, more, ore, re.	Друг пізнається в коханні, вдачі, висловлюваннях та діях.
Amor caecus.	Кохання сліпе.
Amor, ut lacrima, ab oculo oritur, in cor cadit.	Кохання, як сльоза – з очей народжується на серце падає.
Aquila non captat muscas.	Орел не ловить мух.
Avarus animus nullo satiatur lucro.	Скупого не наситять ніякі скарби.
Barba philosophum non facit.	Борода не робить філософом.
Bis ad eundem lapidem offendere.	Двічі спіткнутися через той самий камінь.
Cancrum recta ingredi doces.	Навчити рака ходити вперед (марна праця).
Carpe diem.	Лови день.
Cave illum semper, qui tibi imposuit semel.	Остерігайся того, хто обманув тебе хоч раз.
Cogito, ergo sum.	Я думаю, значить я живу.
Cognosce te ipsum.	Пізнай самого себе.
Conditio sine qua non.	Обов'язкова умова.
Consuetudo est altera natura.	Звичка - друга натура.
Contraria contrariis curantur.	Протилежне лікується протилежним.
Credo quia verum.	Вірю, бо це є істина.
Crudelitatis mater avaritia est.	Жадібність – мати жорстокості.
Cum feriunt unum, non unum fulmina terrent.	Блискавка влучає в одного, а лякає багатьох.
Curriculum vitae.	Життєвий шлях.
De duobus malis minus est semper eligendum.	З двох лих обирають найменше.

De gustibus non est disputandum.	Про смаки не сперечаються.
De mortuis aut bene, aut nihil.	Про мертвих мовчи , або кажи лише хороше.
Debes, ergo potes.	Ти повинен, відтак ти можеш.
Deliberandum est diu, quod statuendum est semel.	Обмірковуй довго, вирішуй один раз.
Delphinum natrare doces.	Навчаєш дельфіна плавати.
Desunt inopiae multa, avaritiae omnia.	Бідним не хватає багато, а жадібним – всього.
Dicere non est facere.	Сказати – ще не означає зробити.
Dictum factum.	Сказано – зроблено.
Divide et impera.	Розділяй та пануй.
Doctrina multiplex, veritas una.	Вчень багато, а істина одна.
Donec eris felix, multos numerabis amicos.	Поки ти успішний, в тебе багато друзів.
Dulce laudari a laudato viro.	Приємна похвала від того, хто сам її заслуговує.
Dulcia non novit, qui non gustavat amara.	Той не знає солодкого, хто не знає гіркого.
Dum spiro spero.	Поки дихаю – сподіваюсь.
Dura lex, sed lex.	Суворий закон, але це закон.
E fructu arbor cognoscitur.	По плоду пізнають і дерево.
Edimus ut vivamus, non vivimus ut edamus.	Ми їмо щоб жити , а не живемо щоб їсти.
Ego nihil timeo, quia nihil habeo.	Я нічого не боюсь, тому що нічого не маю.
Errare humanum est.	Людині властиво помилятись.
Est quodam prodire tenus, si non datur ultra.	Якщо не дається далеке, візьми те, що під рукою.
Ex minimis seminibus nascuntur	З маленького сім'я виростає велике

ingentia.	дерево.
Ex ore parvulorum veritas.	З вуст новонароджених – істина.
Exercitatio optimus est magister.	Практика – найкращий вчитель.
Faber est suae quisque fortunae.	Кожен коваль своєї долі.
Factum est factum.	Що зроблено, те зроблено.
Facundus est error, cum simplex sit veritas.	Брехня – красномовна, правда – проста.
Fallaces sunt rerum species.	Зовнішній вигляд обманливий.
Fama nihil est celeries.	Немає нічого швидшого ніж погolos.
Feci quod potui, faciant meliora potentes.	Я зробив все, що міг, хто може краще, хай зробить.
Felicitas humana numquam in eodem statu permanet.	Людське щастя - не постійне.
Festina lente.	Поспішай повільно.
Finis coronat opus.	Кінець - всій справі вінець.
Fortes fortuna adjuvat.	Хоробрим доля допомагає.
Fortuna caeca est.	Доля сліпа.
Gratiora sunt, quae pluris emuntur.	Наймиліше те – що важче дісталось.
Habent sua fata libelli.	Книжки мають свою долю.
Hodie Caesar, cras nihil.	Сьогодні Цезар, завтра ніщо.
Hominem, te esse memento.	Пам'ятай те, що ти людина.
Homo homini lupus est.	Людина людині вовк.
Homo locum ornat, non hominem locus.	Не місце красить людину, а людина місце.
Homo sum, humani nihil a me alienum puto.	Я людина і ніщо людське мені не стороннє.
Ibi semper victoria, ubi concordia est.	Де згода – там перемога.
Ignoscas aliis multa, nihil tibi.	Іншим вибачай багато, собі – нічого.
Ille dolet vere, qui sine teste dolet.	Істинно тужить той, хто тужить без свідків.

In pace leones, in proelio cervi.	В мирний час – леви, в боях – олені.
In vino veritas.	Істина в вині.
Iniqua nunquam imperia retinentur diu.	Несправедлива влада недовговічна.
Injuriarum remedium est oblivio.	Забуття – ліки від несправедливості.
Ipsae res verba rapiunt.	Справа говорить сама за себе.
Irreparabilium felix oblivio rerum!	Щасливий, той хто не жалкує за минулим.
Jus summam saepe summa malitia est.	Найвище право часто є найвищим злом.
Litterarum radices amarae, fructus dulces sunt.	Коріння науки гірке, а плоди – солодкі.
Lupus pilum mutat, non mentem.	Вовк змінює шкіру, а не душу.
Magna est veritas et praevalebit.	Велика істина, і вона переможе.
Mala herba cito crescit.	Бур'ян росте швидко.
Manifestum non eget probatione.	Очевидне не потребує доказів.
Medice, cura te ipsum.	Лікар, вилікуй себе сам.
Memento mori.	Пам'ятай про смерть.
Mens sana in corpore sano.	В здоровому тілі, здоровий дух.
Nascentes morimur, finisque ab origine pendet.	Народжуючись ми помираємо, кінець обумовлений початком.
Natura est semper invicta.	Природа завжди непереможна.
Naturalia non sunt turpia.	Природне не бридке.
Nemo amat, quos timet.	Ніхто не любить тих, кого боїться.
Nemo nascitur sapiens, sed fit.	Мудрим не народжуються, ним стають.
O nomen dulce libertas!	О солодке слово свобода!
Omne ignotum pro magnifico.	Все невідоме здається великим.
Omnia mea mecum porto.	Все своє ношу з собою
Omnia praeclara rara.	Все прекрасне - рідкісне.
Pars sanitatis velle sanari fuit.	Бажання вилікуватись – частина

Paulatim summa petuntur.	виліковування.
Pedibus timor addit alas.	Не одразу досягаються вершини.
Per aspera ad astra.	Страх надає ногам сили.
Perpetuum mobile.	Через терни – до зірок.
Persona grata.	Вічний двигун.
Potius sere, quam numquam.	Бажана особа.
Praeterita mutare non possumus.	Краще пізно, ніж ніколи.
Primum discere, deinde docere.	Ми не можемо змінити минулого.
Pulsate et aperietur vobis	Спочатку навчатись, а потім вчити.
Qui non nobiscum, adversus nos est.	Стукайте і вам відчинять.
Quidquid latet apparebit.	Хто не з нами, той проти нас.
Quod tibi fieri non vis, alteri ne feceris.	Потаємне стає очевидним.
Rerum cognoscere causas.	Не роби іншому того, чого не хочеш собі.
Salus patriae suprema lex.	Пізнавати причини речей.
Sapiens est mutare consilium.	Благо Вітчизни - найвищий закон.
Satis eloquentiae, sapientiae parum.	Розумний не соромиться змінити свою думку.
Scientia potentia est.	Красномовства достатньо, а мудрості мало.
Scio me nihil scire.	Знання – це сила.
Seditio civium hostium est occasio.	Я знаю те, що я нічого не знаю.
Si vis amari, ama.	Незгода громадян зручна для ворогів.
Sic transit gloria mundi.	Хочеш бути коханим – кохай.
Silentium videtur confessio.	Так проходить мирська слава
Spes sibi quisque.	Мовчить – значить погоджується.
Tempora mutantur et nos mutamur in illis.	Кожен вірить в себе.
Tertium non datur.	Часи змінюються і ми змінюємося разом з ними.
	Третього не дано.

Ulcera animi sananda magis, quam corporis.	Душевні рани лікуються важче тілесних.
Una hirundo non facit ver.	Одна ластівка не робить весни.
Unus pro omnibus et omnes pro uno.	Один за всіх, та всі за одного.
Vere scire est per causas scire.	Справжнє знання – в пізнанні причини.
Veritas vincit.	Істина перемагає.
Vita brevis, ars longa.	Життя коротке, мистецтво вічне.
Vita sine litteris mors est.	Життя без книги мертво.
Vitae, non scholae discimus.	Не для школи, а для життя вчимося.
Vivere in diem.	Жити одним днем

До вивчення на пам'ять молитви «Отче наш», «Аве Марія» та середньовічна студентська пісня «Гаудеамус»

Pater noster

Pater noster, qui est in coelis, Sanctificetur nomen Tuum, Ad veniat regnum Tuum, Fiat voluntas Tua,	Отче наш, що єси на небесах! Нехай святиться Ім'я Твоє, нехай прийде Царство Твоє, нехай буде воля Твоя,
---	---

Sicut in coelo et in terra	як на небі, так і на землі.
Panem nostrum quotidianum	Хліба нашого насущного дай
Da nobis hodie	нам сьогодні.
Et dimitte nobis debita nostra,	І прости нам борги наші, як і
Sicut et ne nos demittimus	ми прощаємо винуватцям
Debitoribus nostris;	нашим.
Et ne nos inducas	І не введи нас у спокусу, але
in tentationem;	визволи нас від лукавого.
Sed libera nos a malo.	Бо Твоє є царство, і сила, і
Amen	слава навіки. Амінь

Ave Maria

Ave Maria, gratia plena, Dominus Tecum, benedicta es in mulieribus et benedictus fructus ventris Tui Jesus. Sancta Maria, Mater Dei, ora pro nobis peccatoribus nunc et in hora mortis nostrae. Amen.

Gaudeāmus

Gaudeāmus igītur,	Отже, веселімося,
Iuvēnes dum sumus!	Поки ми молоді!
Post iucundam iuventūtem,	Після веселої молодості,
Post molestam senectūtem	Після обтяжливої старості
Nos habēbit humus!	Нас прийме земля.
Ubi sunt, qui ante nos	Де [ж] ті, хто перед нами

In mundo fuēre?
Transeas ad supēros,
Transeas ad infēros,
Hos si vis vidēre!
Vita nostra brevis est,
Brevi finiētur.
Venit mors velocīter,
Rapit nos atrocīter,
Nemīni parcētur!
Vivat Academia!
Vivant professōres!
Vivat membrum quodlibet!
Vivant membra quaelibet!
Semper sint in flore!
Vivant omnes virgīnes
Gracīles, formōsae!
Vivant et muliēres
Tenērae, amabīles,
Bonaе, laboriōsae!
Vivat et Respublica
Et qui illam regit!
Vivat nostra civitas,
Maecenātum caritas,
Quae nos hic protēgit!
Pereat tristitia,
Pereant dolōres!
Pereat diabōlus,
Quivis antiburschius
Atque irrisōres!

В [цьому] світі були?
Йдіть до небесних богів,
Перейдіть в царство мертвих,
Хто хоче їх побачити.
Наше життя коротке,
Скоро закінчиться.
Смерть приходить швидко,
Хапає нас безжалісно,
Нікому не буде пощади!
Хай живе Академія!
Хай живуть професори!
Хай живе кожен зокрема!
Хай живуть всі разом!
Хай завжди вони процвітають!
Хай живуть всі дівчата,
Стрункі, красиві!
Хай живуть і жінки,
Ніжні, милі,
Добрі, працьовиті!
Хай живе і республіка,
І хто нею править.
Хай живе наша община,
Милість меценатів,
Які нам тут
покровительствують.
Хай згине печаль,
Хай згине туга!
Хай згине диявол,
Всякий ворог студентів,
А також насмішники!

Література

1. *Оленич Р.М.* Латинська мова: Підручник для студентів ф-тів ін. філології вищих навч. закладів. Вид. 2-ге, виправлене. – Львів: Світ, 2001 – 352с.
2. *Литвинов В.Д., Скорина Л.П.* Латинська мова: підручник. – К.: Вища шк., 1990 – 247с. – Латин. укр..
3. *Мирошенкова В.М., Федоров Н.А.* Учебник латинского языка. – 2-е изд. – М.: Изд-во МГУ, 1985. – 288с.
4. *Ниссенбаум М.Е.* “Via latina ad ius”(«Латинская дорога к праву»). – М.: Юристъ, 1996. – 560с.
5. *Носков С.А., Носков М.С.* Краткий курс латинского языка для самостоятельного изучения / С.А. Носков, М.С. Носков. – М.: АСТ; Мн.: Харвест, 2006. – 160с.
6. *Покровская З.А. Кацман Н.Л.* Латинский язык: Учеб. для вузов – 3-е изд., перераб. и доп. – М.: Высш. шк., 1987, - 368с.

